

І.В. ВИСОЧИН,

Київський національний торговельно-економічний університет

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ

При здійсненні реформ в економіці України вирішальну роль відіграють зміни як в структурі національної економіки в цілому, так і в структурі окремих галузей і суб'єктів господарювання. Такі зміни найчастіше пов'язують з реструктуризацією. Проблема реструктуризації в Україні на мікрорівні набула ключового значення для всього процесу реформування економіки країни.

Проте, на сучасному етапі існує серйозна перешкода, яка полягає у недостатній розробці теоретичних та методологічних проблем реструктуризації підприємств. Підтвердженням цього є відсутність чіткого визначення терміну "реструктуризація підприємства" як категорії економічної теорії в довідкових економічних посібниках та повного і однозначного трактування цього поняття в документах існуючої нормативно – правової бази.

Розглядом окремих аспектів проведення реструктуризації підприємств займалася велика кількість дослідників: закордонних (зарубіжні - Кордон К., Фоллманн Т. Фрезе Е. ; російські - Бляхман Л.С., Іріков В.А., Кондратьєв В.В., Краснова Б.В., Крижановський В.Г., Мазур І.І., Макаров В.В., Тренєв В.Н., Тутунджян А.К., Шапіро В.Д) і вітчизняних вчених (Акімова І. М., Батенко Л.П., Білик М.Д., Довбня С.Б., Жаліло Б.А., Заболотний В.М., Кальніченко Л., Мендрул О.), а також практиків.

Метою статті є розгляд найбільш характерних рис сутності поняття "реструктуризація підприємства" та формулювання власного трактування сутності реструктуризації підприємства як економічної категорії.

Одна група дослідників вважає, що поява економічної категорії "реструктуризація підприємства" відноситься до початку 30 – х років ХХ століття, коли в найбільш розвинених країнах світу: США, Англії, Франції, Німеччині – почали знаходи-

ти практичне застосування заходи, спрямовані на реформування підприємств з метою підвищення ефективності їх функціонування в ринковому середовищі. З 80–х років реструктурування набуло поширення вже у багатьох країнах Західної Європи. Інші притримуються думки, що поняття реструктуризації увійшло у наукові дослідження і практичні розробки під час переорієнтації економік країн Центральної і Східної Європи на ринкові механізми і дають появу категорії "реструктуризація підприємства" більш пізнім терміном.

У нормативно – законодавчих актах України термін "реструктуризація підприємства" вперше було використано у Законі "Про відновлення платоспроможності підприємства - боржника або визнання його банкрутом" (попередня назва – Закон України "Про банкрутство"). Згідно останньої редакції цього Закону під реструктуризацією підприємства слід розуміти "здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, якщо це передбачено планом санації, на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів".

Позитивною особливістю такого трактування є те, що реструктуризація розглядається як системний механізм реформування підприємства. При чому на основі системного підходу розглянуті як заходи, так і цілі, які мають бути досягнуті в процесі проведення реструктуризаційних заходів. Проте у такій редакції ре структури-

зачія розглядається як одна з форм реорганізації підприємства (зокрема, його поділ), хоча в світовій практиці існують й інші форми реорганізації, а саме: злиття, приєднання, виділення тощо, а також суттєвим недоліком цього трактування є порушення підпорядкованості означених понять, адже реорганізація є однією із форм проведення реструктуризації, а не навпаки. Окрім цього, недоліком цієї редакції терміну “реструктуризація підприємства” є те, що акцент зроблено на санаційних заходах її проведення, а саме на фінансове оздоровлення підприємства, задоволенні вимог кредиторів, тоді як цілі й відповідно напрями здійснення реструктуризації не обмежуються названими. В основу реструктуризації підприємства покладена його структурна перебудова, однак посилення на цю головну характеристику здійснення реструктуризаційних заходів у Законі відсутнє.

Окремі аспекти реструктуризації підприємств і пов'язані з ними відповідні поняття розглядаються також в інших нормативно-правових актах законодавчої та виконавчої влади України, а саме: у Господарському кодексі, у наказі Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій “Про затвердження методики розробки планів реструктуризації державних підприємств та організацій”, у наказі Міністерства економіки України “Про затвердження Методичних вказівок щодо проведення реструктуризації державних підприємств”, у постанові Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про порядок проведення санації державних підприємств”; у постанові Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про передприватизаційну підготовку підприємств” та деяких інших нормативно-правових актах України. Але ці поняття не містять узагальнюючих характеристик реструктуризації підприємств і розглядають лише окремі особливості напрямів або форм її проведення за обмеженим колом цілей.

Крім того, недоліком всіх перелічених понять є неврахування ними перспективної спрямованості реструктуризації

підприємства на адаптацію його функціонування до змін факторів зовнішнього середовища (що становить основу концепції реструктуризації як напряму реформування підприємства).

Серед переглянутого переліку сучасних видань енциклопедичного характеру “реструктуризація” розглядається в довіднику словникового типу Р.Коха “Менеджмент и финансы от А до Я”, в “Большом экономическом словаре” та в інших словниках економічного профілю. Так, реструктуризація розглядається як “зміна структури капіталу компанії чи її заборгованості, що часто потребує згоди банку на обмін боргів на акціонерний капітал”[1] процедура зміни структури активів і витрат підприємства, що проводиться при його банкрутстві або для підвищення ціни акцій з метою запобігання перехопленню; укладання кредитором договору з метою заміни боргу, що підлягає негайній сплаті, на інший борг з більш пізнім строком погашення[2]. Такі підходи до визначення сутності терміну “реструктуризація” мають ряд недоліків. По – перше, висвітленню підлягає лише фінансова сутність цього поняття, по – друге, якщо підприємство не оголосило себе банкрутом або не ставить за мету запобігти “перехопленню” своїх акцій, то воно не може “змінити структуру активів і витрат” з метою підвищення ефективності своєї господарської діяльності або така зміна не буде реструктуризацією.

У сучасній науковій літературі поширеним явищем є ототожнення понять “реформування підприємства” і “реструктуризація підприємства”. В російській “Типовій програмі реформи підприємства” трактується, що мета реформування може бути досягнута шляхом реструктуризації. Разом з тим, автори колективної монографії “Реструктуризация предприятий и компаний”, роблять висновок про те, що реструктуризація є основним засобом реформування підприємства, і в той же час розглядають її як «можливо єдиний засіб реформування підприємства»[3]. Як типове також можна навести наступне визначення: “Під реформою фірми та інших комерційних організацій розуміється зміна

принципів їх дій, спрямована на їх реструктуризацію, яка сприяє поліпшенню управління, підвищенню ефективності виробництва і конкурентоспроможності продукції, що виробляється, продуктивності праці, зниженню витрат виробництва, поліпшенню фінансово-економічних результатів діяльності”[4]. Хоча поняття “реформування підприємства” є ширше за змістом, і, окрім реструктуризації, включає напрямки, які не передбачають структурної перебудови підприємства.

У сучасній науковій літературі зустрічаються випадки ототожнення поняття “реструктуризація підприємства” з поняттями “реорганізації” або “реінжинірингу”, прикладом чого є положення, висловлене авторами монографії “Антикризовий менеджмент”, що всі “фундаментальні перетворення і радикальне перепроєктування підприємства та його найважливіших процесів” виступає як його реінжиніринг[5]. Слід зазначити, що реорганізація підприємства і його реінжиніринг виступають лише як окремі напрями реструктуризації. В цій монографії реструктуризація визначається як “послідовне покращення діяльності фірми, при якому має місце мінімальний ризик інвестора та відносно низький рівень вкладень”.

Під реструктуризацією в усьому світі розуміється безупинний процес підвищення конкурентоспроможності підприємства через вжиття менеджментом комплексу внутрішніх заходів для адаптації системи управління бізнесом до ринкових умов, що постійно змінюються[6]. В цьому трактуванні поняття реструктуризації відзначена її головна характеристика, а саме – адаптація. Подібний підхід простежується і у працях таких авторів, як І.І. Мазур, В.Д. Шапіро. Вони розглядають реструктуризацію підприємства як “сукупність заходів щодо комплексного приведення умов функціонування компанії у відповідність до умов ринку, що змінюються, і розробленої стратегії її розвитку”[7].

Реструктурування – це комплексне запровадження змін в управлінні підприємством, спрямоване на підвищення його ефективності і конкурентоспроможності,

це зусилля, спрямовані на підвищення пристосованості конкретного суб’єкта економіки до змінених умов і правил гри[8]. Як бачимо, таке трактування поняття реструктуризації взаємоув’язує такі базові елементи, як пристосованість до змін та мета здійснення структурних перетворень на рівні підприємств. Проте в основу реструктуризації автором покладені лише зміни в управлінні підприємством.

Рядом авторів поняття “реструктуризація підприємства” розглядається узагальнено і неповно через призму кінцевих результатів (мети) її проведення. Так, наслідками реструктуризації підприємства визначаються “глибокі зміни структури і технології виробництва, управління господарськими процесами і збутом продукції, а в кінцевому підсумку - покращення фінансово – економічних показників”; “...підвищення ринкової вартості”; “...оптимізація роботи підприємства як бізнесу в сучасних економічних умовах”; “...зміна структури підприємства, продукції, яка ним створюється”; “...підвищення ефективності і стійкості фінансово – господарської діяльності і інвестиційної привабливості” тощо. Подібний підхід простежується і у Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку, де реструктуризація трактується як “програма, яку планують і контролюють керівники і яка суттєво змінює: а) обсяг діяльності підприємства або б) спосіб цієї діяльності”. Система означених цільових орієнтирів проведення реструктуризації підприємства, на наш погляд, має досить обмежений характер.

Російськими фахівцями у посібнику, який містить методичні рекомендації по реструктуризації підприємств, реструктуризація розглядається як “...ланцюг взаємопов’язаних організаційних інновацій, призначених для набуття підприємством здатності адекватно реагувати на динамічні зміни зовнішнього середовища в ринковій економіці і досягнення ним поточної і довгострокової конкурентоспроможності”[9].

Спираючись на зарубіжний досвід трактування поняття “реструктуризація підприємства” (у працях закордонних вче-

них реструктуризацію часто пов'язують з необхідністю адаптації підприємства до нових умов ринкової економіки і до змін попиту) і практичні аспекти її проведення, та враховуючи, що для українських підприємств вона має означати перетворення в організації ринкового типу, у деяких вітчизняних авторів з'являється усвідомлення необхідності втілення реструктуризаційних заходів як "способу усунення суперечностей між потребами ринку та застарілою логікою поведінки підприємства"[10].

В умовах перехідної економіки докорінно змінилися задачі та характер управлінської діяльності підприємства. На зміну традиційним задачам (виконання плану, збільшення обсягів діяльності, скорочення витрат тощо) з'являється мета максимізації прибутків, збільшення ринкової вартості підприємств в інтересах їх власників. В інтересах виживання підприємства і необхідно проводити реструктуризацію, щоб забезпечити можливості пристосування до ринкового механізму господарювання та гнучкого реагування на мінливі ринкові умови. Адаптація підприємства характеризується, по – перше, збереженням життєдіяльності підприємства і способів його функціонування; по – друге, зміною форм поведінки підприємства у зовнішньому середовищі; по – третє, модифікацією структури підприємства і її внутрішніх процесів при збереженні основних характеристик.

Найбільш повне та узагальнене трактування сутності поняття "реструктуризація підприємства" зустрічається в роботі Білик М.Д., яка під реструктуризацією підприємства розуміє "...систему організаційно-економічних та інших заходів, спрямованих на реформування його господарської діяльності та досягнення стратегічних цілей його розвитку шляхом здійснення необхідних структурних перетворень, адаптованих до зміни факторів зовнішнього середовища його функціонування"[11]. Проте, і в цьому тлумаченні сутності реструктуризації підприємства не враховано необхідність запровадження інновацій під час реалізації проекту реструктуризації, не наголошено на комплексному характері

структурних перетворень та не деталізовано можливі реструктуризаційні заходи.

Коли економічні відносини характеризують один із напрямків суспільного буття, то вони утворюють економічну категорію. Реструктуризація, відбиваючи реально існуючі в суспільстві економічні відносини, маючи на сьогодні об'єктивний характер (викликаний трансформацією економічних систем багатьох країн світу і необхідністю пристосування до нових умов господарювання), виступає в якості економічної категорії.

Економічну категорію прийнято розглядати як "збірно – абстрактне поняття, узагальнене відображення у науковій свідомості багатьох однорідних економічних, аналогічних явищ і процесів"[12]. Спираючись на це тлумачення, реструктуризацію як економічну категорію у найбільш загальному вигляді можна визначити як сукупність економічних відносин, пов'язаних із зміною пропорцій, співвідношень і взаємозв'язків між окремими елементами структури з метою досягнення їх бажаного стану.

Проведений критичний аналіз наукових поглядів фахівців дозволяє визначити наступні найбільш характерні риси, які мають бути покладені в основу визначення поняття "реструктуризація підприємства" як економічної категорії і в кінцевому підсумку подати власне бачення цього терміну.

1. Основу реструктуризації має становити комплекс структурних перетворень. У процесі її проведення має бути забезпечена комплексність змін, а не зміни тільки однієї сфери функціонування підприємства (маркетинг, фінанси тощо). Якщо структура розглядається як "сукупність внутрішніх зв'язків, будова, внутрішня упорядкованість об'єкта"[13], як сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність і тотожність самому собі, тобто збереження основних властивостей при різних зовнішніх і внутрішніх змінах, то реструктуризацію можна розглядати як зворотній процес, покликаний здійснити перебудову цих зв'язків у вигляді реакції на зміни усередині організації та

поза її межами, створити оптимальні структури для досягнення певних цілей.

2. Структурні перетворення підприємства в процесі його реструктуризації мають проводитися на системній основі багатьма заходами. Спектр засобів, які використовуються у рамках проектів реструктуризації, досить широкий. Адже деякі підприємства потребують проведення протистих оздоровчих заходів з метою поліпшення стану своєї фінансово – господарської діяльності, а в інших випадках необхідне впровадження складних довготривалих проектів.

3. Реструктуризація підприємства повинна бути орієнтована на стратегічні цілі його розвитку. Головним критерієм ефективності проведення реструктуризації слід розглядати реалізацію поставлених завдань у процесі її здійснення та ступінь досягнення стратегічних цілей функціонування підприємства.

4. Розглядаючи реструктуризацію підприємства як систему певних заходів, необхідно виділити таку властивість системи, як її адаптивність, тобто здатність ефективно виконувати задані функції у певному діапазоні мінливих умов. Дії щодо адаптації до нових умов господарювання можна вважати головною характеристикою реструктуризації. Таким чином, реструктуризацію підприємства не слід розглядати як реалізацію одноразової мети (наприклад, запобігання банкрутству), це постійний інструмент пристосування до нових умов господарювання.

5. Управлінські рішення у процесі проведення реструктуризації повинні мати перспективну спрямованість на пристосування до зміни факторів зовнішнього середовища. Існування тісної залежності між станом зовнішнього середовища та поведінкою підприємства, його внутрішнім середовищем призводить до необхідності своєчасної адаптації до нових ринкових умов.

6. Інноваційний характер запроваджуваних структурних змін. Здійснення реструктуризаційних заходів повинно ґрунтуватися на використанні інновацій та створювати можливості для впровадження

новітніх досягнень науки і техніки у подальшу діяльність підприємства.

Враховуючи наведені особливості реструктуризації підприємства, автором пропонується наступна редакція цього поняття: "Під реструктуризацією підприємства слід розуміти сукупність економічних відносин, пов'язаних із послідовним впровадженням системи організаційно – економічних, техніко – технологічних, фінансових та правових заходів, що носять інноваційний характер та спрямовані на адаптацію господарської діяльності підприємства до змін умов зовнішнього середовища функціонування і обраної стратегії розвитку".

У подальшому розгляд сутності реструктуризації підприємства буде доповнений формулюванням мети, задач та принципів її здійснення, класифікаційних ознак поділу реструктуризаційних заходів на окремі види, побудовою структурно-логічної схеми їх проведення.

Література

1. Кох Р. Менеджмент и финансы от А до Я. – СПб.: Издательство «Питер», 1999. – 496 с.
2. Блэк Дж. Экономика: Толковый словарь: Англо – русский. – М.: ИНФРА-М, Издательство "Весь Мир", 2000. – 840 с.; Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азримеяна. – 4-е изд. доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с.; Кураков Л.П., Кураков В.Л. Словарь – справочник по экономике. – 2-е изд. доп. и перераб. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 464 с.
3. Мазур И.И., Шапиро В.Д и др. Реструктуризация предприятий и компаний. Справочное пособие / Под ред. И.И. Мазура. – М.: Высшая школа, 2000. – 587 с.
4. Бондарь Н.П. и др. Эффективное управление фирмой: современная теория и практика. – СПб.: Изд. дом «Бизнес-пресса», 1999. – 416 с.
5. Антикризисный менеджмент / Под ред. А.Г. Грязновой – М.: Тандем-эмос, 1999. – 368 с.

6. Заболотний В.М. Реструктуризація і конкурентоспроможність українських підприємств: сутність і підходи // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2000. - № 2 (90). – с. 71 – 72.

7. Мазур И.И., Шапиро В.Д и др. Реструктуризация предприятий и компаний. Справочное пособие / Под ред. И.И. Мазура. – М.: Высшая школа, 2000. – 587 с.

8. Рябов В. Економічна реформа на рівні підприємств // Економічні реформи сьогодні. – 2000. - № 32. – с. 33 – 39

9. Методические рекомендации по реструктуризации предприятий. – Саранск: Издательство Мордовского университета, 2001. – 43 с.

10. Мізерна Т. Про реструктури-

зацію підприємств // Економіка України. – 1999. - № 2. – с. 86 – 88; Мильнер Б.З. Теория организаций. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 336 с.; Управление современной компанией: Учебник / Под ред. проф. Б.Мильнера и проф. Ф. Лиса. – М.: ИНФРА – М, 2001. – XVIII, 586 с.

11. Білик М. Сутність та класифікація реструктуризації державних підприємств // Економіст. – 2000. - № 1. – с. 96 – 99.

12. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження. – Львів: Світ, 2001. – 416 с.

13. Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.

Статья поступила в редакцию 15.03.2004

О.М. СЕГЕДІЙ

НУ "Львівська політехніка"

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Ефективність інвестиційної діяльності у значній мірі залежить від того, наскільки правильно обрано об'єкт вкладання інвестиційних ресурсів. Це стосується перш за все вибору галузі, в яку на даний момент часу доцільно інвестувати кошти, а також визначення найбільш інвестиційно привабливих підприємств у межах цієї галузі.

Вирішення завдання вибору об'єкта інвестування є неможливим без наявності повної та достовірної інформації про поточні та перспективні значення показників, на підставі яких приймається остаточне рішення про вкладання інвестицій. При цьому важливо визначити перелік тих показників, що характеризують чинники, які мають найбільший вплив на формування інвестиційного потенціалу об'єктів інвестування, і, отже, інформація про які має найбільшу цінність для прийняття обґрунтованого інвестиційного рішення.

Аналіз останніх досліджень і результатів. Питанням оцінки інвестиційної привабливості підприємств на теперішній час присвячено досить багато наукових праць, зокрема [1,2,3]. Автори цих робіт наводять низку показників, що характеризують інвестиційну привабливість підприємств, обґрунтовують загальний механізм оцінки доцільності інвестування розвитку підприємств. Особлива увага при цьому надається показникам, що описують фінансовий стан підприємства (його платоспроможність, ліквідність, фінансову надійність, ділову активність та прибутковість). На нашу думку, використання цих показників дає можливість оцінити передусім поточний рівень інвестиційної привабливості підприємства з точки зору його власників та кредиторів, але не дозволяє зробити обґрунтований висновок про до-